

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.17768171>

SEPTEMBER 2025

Mohammed Davud Han Dönemi (1973–1978): Devletin Yeniden Kuruluşu, Modernleşme Arayışı Ve Afganistan’da Siyasal Dönüşüm**The Mohammad Daud Khan Era (1973–1978): State Refoundation, The Quest For Modernization, and Political Transformation in Afghanistan****Zabihullah AZIZ**Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler, Avrupa Birliği Çalışmaları Anabilim Dalı,
zabiaziz@gmail.com**Prof. Dr. Mehmet AKTEL**Süleyman Demirel Üniversitesi, Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Bölümü,
mehmetaktel@sdu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6417-8498>**Özet**

Bu makale, Afganistan’da 17 Temmuz 1973 darbesiyle başlayan Mohammed Davud Han dönemini modern devlet inşası, merkezileştirme politikaları ve kalkınmacı modernleşme perspektifinden incelemektedir. Zahir Şah döneminin son yıllarında belirginleşen kurumsal tıkanma, temsil krizi ve yönetim kapasitesindeki zayıflama ile 1964 Anayasası sonrasında ortaya çıkan parçalı parlamenter yapı ve ideolojik kutuplaşma, dönemin arka planını oluşturmaktadır. Bu bağlamda 1973 darbesinin iç ve dış dinamikleri, Davud Han’ın ordu ve bürokrasi içerisindeki konumu ve monarşinin meşruiyet kaybı analiz edilmektedir. Cumhuriyet yönetiminin kurulmasının ardından parlamentonun fiilen devre dışı kalması, taşra idaresinin merkezileştirilmesi, güvenlik bürokrasisinin yeniden düzenlenmesi ve planlama kurumlarının güçlendirilmesi ayrıntılandırılmaktadır. Ayrıca sanayileşme, altyapı yatırımları, kırsal kalkınma ve eğitim alanındaki politikalar üzerinden kalkınmacı devlet anlayışı tartışılmaktadır. Son olarak dış politika yönelimleri ile PDPA dönemi, mücahit yönetimleri, Taliban’ın ilk iktidarı ve 2001 sonrası devlet inşası süreçlerinde Davud Han döneminin kurumsal ve zihinsel mirası değerlendirilmekte; 1973–1978 arası dönemin Afganistan’ın modern siyasal gelişiminde kritik bir geçiş eşiği oluşturduğu ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Mohammed Davud Han, Devlet inşası, Merkezileştirme, Modernleşme, Kamu Yönetimi**Abstract**

This article examines the period initiated by the coup of 17 July 1973 in Afghanistan, focusing on the era of Mohammed Daoud Khan through the lenses of modern state-building, centralization policies, and developmental modernization. The analysis situates the period against the backdrop of institutional stagnation, a crisis of representation, and the erosion of governing capacity during the final years of King Zahir Shah’s rule, as well as the fragmented parliamentary structure and

ideological polarization that emerged following the 1964 Constitution. Within this context, the internal and external dynamics of the 1973 coup, Daoud Khan's position within the military and bureaucracy, and the declining legitimacy of the monarchy are examined. The study further explores the de facto marginalization of parliament under the republic, the centralization of provincial administration, the reorganization of the security bureaucracy, and the strengthening of planning institutions. Moreover, the developmental state model is discussed through policies related to industrialization, infrastructure, rural development, and education. Finally, Daoud Khan's institutional and ideological legacy is assessed in relation to the PDPA era, the mujahideen governments, the first Taliban regime, and post-2001 state-building processes, arguing that the years 1973–1978 constituted a pivotal transitional phase in Afghanistan's modern political development.

Keywords: Afghanistan, Mohammad Daoud Khan, State-building, Centralisation, Modernisation, Public Administration.

1. GİRİŞ

Afganistan'ın 20. yüzyıl siyasal tarihi, analitik açıdan bakıldığında iki temel eksen üzerinden okunmaya elverişlidir: Bir tarafta hanedan temelli monarşik süreklilikler, patrimonyal iktidar ilişkileri ve geleneksel meşruiyet kalıpları; diğer tarafta ise modern devlet inşası, merkezileştirme, hukuksallaşma ve kalkınmacı reform girişimleri. 1933–1973 arasında Zahir Şah döneminde görece bir siyasal istikrar tablosu mevcut olmakla birlikte, özellikle 1960'ların ortalarından itibaren artan toplumsal talepler, ekonomik daralma, ideolojik kutuplaşma ve kurumsal tıkanma, devlet aygıtının karar alma kapasitesini ciddi biçimde aşındırmıştır (Rubin, 2002, s. 5, 15, 22–23; Barfield, 2010, s. 55–60).

1964 Anayasası ile tanımlanan anayasal monarşi modeli, kuramsal düzlemde siyasal katılımı genişletmeyi, yasama organını güçlendirmeyi ve yürütmenin takdir alanını sınırlamayı hedeflemiştir. Ancak siyasi partilerin hukuken tanınmaması, seçimlerin kişisel ve fraksiyonel ağırlar üzerinden yürütülmesi, hanedan çevresinin siyasal süreç üzerindeki etkisini muhafaza etmesi ve kralın geniş yetkilerinin korunması nedeniyle pratikte sürekli hükümet krizleri üreten ve karar alamayan bir parlamenter yapı ortaya çıkarmıştır (Saikal, 2004, s. 208–215; Rasanayagam, 2003, s. 191–210).

Kentli eğitimli kesim içinde sol, milliyetçi ve İslamcı akımların güç kazanması, buna karşılık kırsal alanda aşiret temelli ilişkiler, yerel dini otoriteler ve bölgesel güç odaklarının belirleyiciliğini sürdürmesi, devletin modernleşme ve merkezileştirme çabalarını sınırlayan güçlü direnç odakları yaratmıştır (Barfield, 2010, s. 55–60, 67–82; Dupree, 1980, s. 465–498).

Bu makalenin temel iddiası, Mohammed Davud Han döneminin yalnızca bir “darbe dönemi” ya da kısa süreli cumhuriyet denemesi olarak değil, Afganistan'ın modern devlet inşası serüveninde

kritik bir geçiş eşiği olarak kavramsallaştırılması gerektiğidir. 17 Temmuz 1973 darbesi, monarşinin sona ermesi ve cumhuriyetin ilanı gibi dramatik sonuçlar doğurmakla kalmamış; devletin kurumsal mimarisinin yeniden tasarlandığı, yürütmenin merkezileştirildiği, ekonomik kalkınma önceliklerinin yeniden tanımlandığı ve dış politikanın yeni parametreler çerçevesinde kurgulandığı kapsamlı bir yeniden kuruluş momenti üretmiştir (Rubin, 2002, s. 90–98; Ruttig, 2013, s. 8).

Makale, Davud Han dönemini dört ana eksen etrafında analiz etmektedir. Birincisi, 1973 darbesine giden süreçte monarşi rejiminin yapısal krizleri ve darbenin iç–dış dinamikleri; ikincisi, cumhuriyetin ilanından sonra idari yapının yeniden kurgulanması,devletin merkezileştirilmesi ve güvenlik aygıtının dönüştürölmesi; üçüncüsü, ekonomik kalkınma, toplumsal dönüşüm ve modernleşme politikaları; dördüncüsü ise dış politikanın SSCB, Pakistan, Amerika Birleşik Devletleri ve bağlantısız ölkeler ekseninde yeniden tanımlanması, PDPA ve İslamcı muhalefetle ilişkiler, 1978 Saür Devrimi’ne giden süreç ve Davud Han döneminin sonraki hükümetler üzerindeki kurumsal ve zihinsel mirasıdır.

1.1. Yöntemsel Çerçeve ve Literatürde Konumlanma

Çalışma, tarihsel–analitik ve karşılaştırmalı bir yaklaşımı benimsemekte; siyasal kurumlar, liderlik pratikleri ve dış politika yönelimleri ile toplumsal yapı, bölgesel güç ilişkileri ve ideolojik akımlar arasındaki etkileşimi birlikte ele almaktadır. Modern Afganistan tarihine ilişkin literatürde Rubin, Barfield, Saikal ve Rasanayagam gibi yazarlar, devlet inşası, dış müdahale ve iç çatışma arasındaki karmaşık ilişkileri ayrıntılı biçimde incelemişlerdir (Rubin, 2002; Barfield, 2010, s. 110–163, 164–271; Saikal, 2004, s. 117–240; Rasanayagam, 2003, s. 1–66, 129–212). Bu makale, söz konusu literatüre dayanmakla birlikte, Davud Han dönemini monarşik düzenin reform arayışları ile PDPA yönetiminin devrimci projesi arasında “bağlantı halkası” işlevi gören bir geçiş evresi olarak vurgulamakta; süreklilik ve kırılma noktalarını aynı analitik çerçeve içinde ele almaktadır.

Afganistan ve bölgesel literatürde Farhang, Emadi ve Adamec gibi yazarların eserleri, devlet–toplum ilişkilerinin i dinamiklerini ve yerel algı boyutlarını anlamak bakımından önem taşımaktadır. Bu makale, söz konusu çalışmalardan özellikle idari reformlar, taşra yönetimi ve toplumsal dönüşüm politikalarının yerel düzeydeki yansımalarını tartışırken yararlanmaktadır (Farhang, 1994; Emadi, 2002; Adamec, 2012). Böylece dönem, yalnızca “yukarıdan” bir elit siyaseti olarak değil, aynı zamanda toplumsal ve bölgesel düzeyde ürettiği sonuçlar bakımından da analiz edilmektedir.

2. MONARşİ KRİZİ VE 1973 DARBESİNE GİDEN SÜRECİ

2.1. Siyasal ve Kurumsal Tıkanma

1960’ların ortalarından itibaren Afganistan’da siyasal sistem, üç düzeyde eşzamanlı bir kriz yaşamıştır: kurumsal kriz, temsil krizi ve yönetim krizi. Kurumsal düzeyde, yürütme, yasama ve

monark arasındaki yetki paylaşımının açık, dengeli ve işler bir çerçevede tanımlanmamış olması, hükümetleri kısa ömürlü, yetkisiz ve kırılğan kılmıştır. 1963–1973 arasında ardı ardına kurulan kabineler, parlamentoda istikrarlı çoğunluklar oluşturamayan gevşek koalisyonlara dayanmış; bu durum, reform girişimlerini hayata geçirebilme kapasitesi son derece sınırlı bir yürütme üretmiştir (Saikal, 2004: 133–168; Gregorian, 1969: 301–307).

Temsil krizinin temel boyutu, siyasi partilerin hukuken tanınmaması ve parlamenter sürecin kişisel, aşiretsel ve bölgesel ağlara yaslanmasıdır. Farklı ideolojik yönelimlere sahip toplumsal kesimler – sol, İslamcı, milliyetçi, etnik temelli– parlamentoda kurumsal kimlikleriyle değil, bireysel vekiller ve gevşek klikler üzerinden temsil edilmiş; siyasal rekabet programatik ve ideolojik hatlardan ziyade kişisel sadakatler ve yerel patronaj ilişkileri üzerinden şekillenmiştir (Barfield, 2010: s. 205–212; Weinbaum, 1994: s. 57–74). Bu durum, siyasal sistemin “kurumsal rasyonalite”ye dayalı bir temsili demokrasi formuna evrilmesini engellemiş; karar alma süreçlerini kronik bir istikrarsızlığa mahkûm etmiştir.

2.2. Ekonomik ve Toplumsal Arka Plan

Yönetim krizi, yapısal ekonomik sorunlar, kırsal yoksulluk, sınırlı sanayileşme ve dış yardıma bağımlılık ile birleşerek daha da derinleşmiştir. 1970’lerin başındaki kuraklıklar kırsal bölgelerde gıda güvenliğini tehdit etmiş; devletin müdahale kapasitesinin sınırlılığı, köylü nüfusun merkezi idareye yönelik güvensizliğini beslemiştir. Kentsel merkezlerde ise işsiz ve yarı istihdam edilmiş, siyasallaşmaya açık bir genç nüfus ortaya çıkmış; bu kesim, farklı ideolojik projelerin hedef kitlesi hâline gelmiştir (Roy, 1990: s. 10–29, 69–83; Dorronsoro, 2005: s. 74, 82, 84–85).

Üniversite alanı, bu bağlamda özel bir önem taşımaktadır. Kabil Üniversitesi, bir yandan modernleşme projesinin vitrini ve yeni bürokratik elitin yetiştirildiği temel kurum iken, diğer yandan PDPA’nın Halk ve Perçem fraksiyonları ile İslamcı örgütlenmeler arasında yoğun ideolojik rekabet ve mobilizasyona sahne olmuştur. Öğrenci dernekleri, öğretim üyeleri ve sendikal yapılar, monarşi rejimi ve sonrasında Davud Han yönetimi açısından “kontrol edilmesi gereken” siyasal alanlar olarak görülmüştür (Roy, 1990: s. 69–83; Nojumi, 2002: s. 146, 216; Ruttig, 2013: s. 4–6).

2.3. Dış Bağlam: Sovyet Yardımı, Amerika Birleşik Devletleri Politikaları ve Pakistan Faktörü

Uluslararası düzlemde Afganistan, resmi söyleminde bağlantısızlık politikasını savunmakla birlikte, fiili olarak Sovyet ekonomik ve askeri yardımlarına yüksek derecede bağımlı bir ülke konumuna gelmişti. 1950’lerden itibaren Sovyetler Birliği’nden sağlanan krediler, silah ve askeri eğitim programları, altyapı projeleri ve teknik uzman desteği, Kabil yönetiminin modernleşme projelerinin omurgasını oluşturuyordu (Rubin, 2002: s. 90–98; Dupree, 1980: s. 630–633). Buna karşılık Amerika Birleşik Devletleri ve Batılı aktörler, bölgesel güvenlik mimarisini büyük ölçüde

Pakistan ekseninde kurguluyor; Afganistan’a yönelik yardım programları, hacim ve süreklilik bakımından Sovyet desteğiyle yarışmıyordu (Weinbaum, 1994: s. 3; Yousafzai vd., 2021: s. 3).

Bu asimetrik tablo, Afganistan’ın iç siyasal tartışmalarında da yankı bulmuştur. Sol ve milliyetçi çevreler, Sovyet işbirliğini kalkınma ve güvenlik için “zorunlu ve rasyonel” bir tercih olarak sunarken; muhafazakâr ve İslamcı gruplar, Sovyet yaklaşımını “ateist ideolojinin sızma mekanizması” olarak resmetmişlerdir. Böylece dış politika yönelimi, iç ideolojik kutuplaşmanın önemli bir boyutu hâline gelmiştir.

2.4. Mohammed Davud Han’ın Yeniden Yükselişi

Bu karmaşık iç ve dış ortamda, 1953–1963 arasında başbakanlık yapmış olan Mohammed Davud Han, hem ordu ve güvenlik aygıtı içinde hem de bürokrasi ve kentli elitler arasında güçlü ve kararlı bir lider profiliyle anılmaktaydı. Peştunistan meselesinde izlediği sert milliyetçi politika, Pakistan ile ilişkileri derin krize sürüklemiş; ancak Afgan kamuoyunda belirli milliyetçi ve Peştun çevrelerde ona yüksek bir prestij kazandırmıştır (Weinbaum, 1991: s. 498–499; Rasanayagam, 2003: s. 27–37). 1963’te görevden ayrıldıktan sonra Kabil’deki siyasal ve askeri çevrelerle bağlarını koparmamış; monarşi içi muhalefetin ve “alternatif liderlik” beklentilerinin temel odağı hâline gelmiştir (Barfield, 2010: s. 183–187).

Davud Han’ın kişisel karizması, ordu ve bürokrasi içinde geliştirdiği sadakat ilişkileri ve dış aktörlerle kurduğu seçici ve stratejik temaslar, onu hem sistem içi hem de rejim eleştirisi yapan bir figür hâline getiriyor; böylece klasik muhalif siyasetçi tipolojisinden ziyade “potansiyel iktidar adayı” olarak konumlandırılıyordu. (Kakar, 1978: s. 198.)

2.5. Darbenin Seyri, Meşruiyet Boyutu ve İlk Tepkiler

17 Temmuz 1973 darbesi, monarşi rejiminin on yıllar boyunca biriktirdiği yapısal sorunların ve siyasal elit içi güç dengelerinin ürettiği gerilimlerin somut bir sonucudur. Zahir Şah’ın İtalya’da bulunduğu bir zaman diliminde Kabil garnizonundaki zırhlı birlikler ve hava unsurlarının önemli bir bölümü Davud Han’a bağlı subaylar tarafından harekete geçirilmiş; radyo binası, iletişim merkezleri ve stratejik devlet kurumları hızla ele geçirilmiştir. Aynı gün içinde monarşinin kaldırıldığı ve “Afganistan Cumhuriyeti”nin ilan edildiği duyurulmuş; Davud Han devlet başkanı, başbakan ve başkumandan unvanlarını uhdesinde toplamıştır (Rasanayagam, 2003: s. 60–62; Rubin, 2002: s. 154).

Darbe, başkentte geniş çaplı bir silahlı direnişle karşılaşmamıştır. Bu durum, monarşi rejiminin hem siyasal elitler hem de daha geniş toplumsal kesimler nezdinde meşruiyet kaybına uğradığını, en azından darbe karşısında aktif bir savunma refleksi üretmediğini göstermektedir. Sovyetler Birliği rejim değişikliğini başlangıçta ihtiyatla karşılamış, kısa süre içinde yeni cumhuriyeti tanımış ve mevcut işbirliği kanallarını sürdürmüştür. Amerika Birleşik Devletleri ve Pakistan ise bekle-gör politikası benimsemiş; yeni rejimin dış politika yöneliminin Sovyet eksenini güçlendirip

güçlendirmeyeceği tartışma konusu olmuştur (Weinbaum, 1991: s. 71–85; Yousafzai vd., 2021: s. 96–101).

3. CUMHURİYET REJİMİNDE İDARİ YAPI VE MERKEZİLEŞME POLİTİKALARI

3.1. Başkanlık Ekseni ve Parlamentonun Askıya Alınması

Davud Han'ın cumhuriyet projesinin merkezinde güçlü, etkin ve tepede yoğunlaşmış bir yürütme organına dayanan, hiyerarşik ve teknokratik bir devlet aygıtı inşa etme hedefi bulunmaktadır. Bu doğrultuda cumhuriyetin ilanından hemen sonra atılan kurumsal adımlardan biri, parlamentonun işlevinin fiilen askıya alınması ve yasama yetkisinin devlet başkanının etrafında toplanması olmuştur (Saikal, 2004: s. 182–188). Bu tercih, meşruti monarşi döneminde yaşanan “çifte başlı yürütme” sorununun ortadan kaldırılmasına katkı sağlamakla birlikte, siyasal çoğulculuk kanallarını da büyük ölçüde daraltmıştır.

Ortaya çıkan yapı, klasik anlamda kurumsallaşmış bir başkanlık sistemi olmaktan ziyade, anayasası tam anlamıyla yerleşmemiş, denge–denetim mekanizmaları zayıf bir “başkanlıkçı liderlik rejimi” görünümü arz etmektedir. Bakanlar Kurulu karar alma süreçlerinde rol oynasa da, Davud Han'ın kişisel otoritesi ve saray çevresindeki dar kurmay kadro, stratejik siyasa tercihlerini belirleyen esas aktörlerdir (Rubin, 2002: s. 151–155; Rasanayagam, 2003: s. 60–66, 72–76). Bu durum, yürütme gücünü tahkim ederken meşruiyetin sosyolojik tabanını daraltmakta ve rejimi karizmatik–bireysel liderliğe bağımlı kılmaktadır.

3.2. Taşra İdaresi, Valiler ve Yerel Güç Odakları

Taşra idaresinin yeniden düzenlenmesi, merkezileştirme politikalarının önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Valilik düzeyindeki valilerin tamamı, merkezin belirlediği kriterlere göre atanmakta; yerel idarecilerin tayini, rotasyonu ve görevden alınması süreçleri Kabil'deki merkezi bürokrasiye sıkı biçimde bağlanmaktadır. Bu düzenlemeyle, aşiret liderleri, yerel ileri gelenler ve bölgesel güç odaklarının vilayet yönetimi üzerindeki geleneksel etkisinin kırılması ve devlet otoritesinin taşrada görünür hâle getirilmesi hedeflenmiştir (Farhang, 1994: s. 20–32; Barfield, 2010: s. 162).

Ne var ki Afganistan'ın tarihsel, etnik ve aşiretsel çeşitliliği, bu “tepeden inme” merkezileştirme çabasına ciddi sınırlar çizmiştir. Güney ve doğu bölgelerindeki Peştun aşiretleri, kuzeydeki Özbek ve Tacik yerel güç odakları, iç bölgelerdeki Hazara toplulukları, valilerin hukuki yetkilerini fiilen paylaşan, sınırlayan veya zaman zaman gölgede bırakan yerel otoriteler olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu nedenle merkezileşme projesi, pek çok bölgede normatif ve hukuki düzeyde kalmış; devlet ile yerel toplum arasındaki mesafe tam anlamıyla kapanamamıştır.

3.3. Ordu ve Güvenlik Bürokrasisinin Yeniden Yapılanması

Güvenlik bürokrasisinin yeniden yapılandırılması, cumhuriyet rejiminin istikrarı açısından kilit bir mesele olarak ele alınmıştır. Ordu, darbe öncesinde ve sonrasında PDPA sempatisini subayların kayda değer bir ağırlığa sahip olduğu bir kurum görünümü arz etmekteydi (Ruttig, 2013: s. 7–8). Davud Han, başlangıçta bu kadroların bir bölümünü cumhuriyet projesine entegre etmeye çalışmış; ancak zamanla solcu unsurların ordu ve güvenlik kurumlarındaki etkinliğini kendi iktidarına yönelik uzun vadeli bir tehdit olarak görmüştür.

1975 sonrasında PDPA bağlantılı subaylara ve teknokratlara yönelik tasfiyeler hız kazanmış; terfi ve atamalarda ideolojik güvenilirlik ve kişisel sadakat, mesleki liyakatin önüne geçmeye başlamıştır (Rubin, 2002: s. 81–105; Goodman, 2016: s. 168–189). Bu güvenlikçi merkezileştirme stratejisi, kısa vadede rejimin kontrol kapasitesini artırmış gibi görünse de, orta vadede PDPA’yı yeraltı örgütlenmesine, gizli hücre yapılanmalarına ve daha radikal stratejilere yöneltmiştir. 1978 Saûr Devrimi’nde belirleyici rol oynayan subayların önemli bir kısmı, bu dönemde marjinalleştirilen ve tasfiye edilmeye çalışılan kadrolardır (Dorronsoro, 2005: s. 174; Rubin, 2002: s. 81–105; Nojumi, 2002: s. 41–59).

3.4. Planlama Kurumları, Bürokratik Modernleşme ve Sınırlar

İdari reformların diğer önemli boyutu, planlama mekanizmalarının kurumsallaştırılmasıdır. Planlama Yüksek Kurulu ve ona bağlı teknik komisyonlar, ekonomik ve sosyal kalkınma alanında orta ve uzun vadeli planlar hazırlamakla görevlendirilmiş; kamu bütçesinin dağılımı, sektörel önceliklere göre yeniden kurgulanmaya çalışılmıştır (Dupree, 1980: s. 565–569; Rasanayagam, 2003: s. 67–73). Bu süreç, rasyonel–bürokratik yönetim ideali ile uyumlu bir “planlamacı devlet” tasavvurunu yansıtmaktadır.

Ne var ki nitelikli insan gücü eksikliği, güvenilir istatistiksel veri altyapısının olmaması, mali kaynakların sınırlılığı ve ülkenin dağlık coğrafyasının lojistik maliyetleri artırması gibi yapısal faktörler, planların uygulanmasını ciddi biçimde zorlaştırmıştır. Böylece teknokratik modernleşme ideali ile Afganistan’ın sosyo-ekonomik ve mekânsal gerçekliği arasındaki mesafe büyük ölçüde korunmuş; planlama retoriği, sahadaki sonuçlardan daha güçlü bir görünüm arz etmiştir.

3.5. Merkezileştirme Politikalarının Siyasi Sonuçları

Merkezileştirme politikaları, kısa vadede karar alma ve uygulama süreçlerini hızlandırmış gibi görünse de, uzun vadede rejimin meşruiyet tabanını daraltmış; yerel aktörlerin sistem dışına itilmesi, merkezi idare ile taşra arasındaki güven ilişkisini zayıflatmıştır. Merkez, taşrada çoğu zaman “harici” ve “yabancı” bir güç olarak algılanmış; bu algı, PDPA dönemi, mücahit yönetimleri ve Taliban rejimi boyunca farklı içeriklerle yeniden üretilmiştir (Barfield, 2010: s. 143–150; Rubin, 2002: s. 163–164).

4. EKONOMİK KALKINMA STRATEJİLERİ VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM

4.1. Sanayileşme, Altyapı ve “Kalkıncı Devlet” İdeali

Davud Han döneminin merkezi iddialarından biri, ekonomik kalkınma ile toplumsal dönüşümü birbiriyle bütünleştiren kapsamlı bir modernleşme projesi kurmaktır. Bu projede sanayileşme, altyapı yatırımları ve tarımsal verimlilik artışı, yalnızca büyüme hedefleri açısından değil, aynı zamanda yeni bir toplumsal düzen ve sınıfsal yapı yaratmanın araçları olarak da anlam kazanmıştır (Dupree, 1980: s. 565–569; Rubin, 2002: s. 81–105).

Kalkınma planlarında öncelikli sektörler enerji, madencilik, ulaştırma ve tarım olarak belirlenmiştir. Kuzeydeki doğal gaz sahalarının ve maden rezervlerinin işletmeye açılması, hidroelektrik barajlarının inşası, Kabil’i ülkenin diğer büyük şehirlerine bağlayan karayolu ağının geliştirilmesi ve özellikle kuraklığa açık bölgelerde sulama altyapısının güçlendirilmesi, rejimin “kalkıncı devlet” vizyonunun somut göstergeleridir (Rasanayagam, 2003: s. 96–97, 198; Barfield, 2010: s. 189–195; Saikal, 2004: s. 169–186). Bu projelerin önemli bir bölümü, Sovyetler Birliği, Hindistan, İran ve bazı Avrupa ülkeleriyle yapılan teknik işbirliği ve kredi anlaşmaları üzerinden finanse edilmiştir.

4.2. Kırsal Kalkınma, Toprak İlişkileri ve Yerel Direnç

Kırsal kalkınma politikaları, teorik olarak köylü nüfusun üretkenliğini artırmayı, kırsal alanları ulusal ekonomiyle bütünleştirmeyi ve devlet–toplum ilişkisinde yeni bir bağlılık zemini oluşturmayı amaçlamıştır. Sulama projeleri, modern tarım tekniklerinin yaygınlaştırılması, kooperatifleşme teşebbüsleri ve kredi mekanizmaları, bu stratejinin başlıca araçlarıdır (Dupree, 1980: s. 565–569; Emadi, 2002: s. 58–59).

Bununla birlikte toprak mülkiyeti ilişkilerindeki eşitsizlik, büyük toprak sahiplerinin ve aşiret liderlerinin köylü üzerindeki siyasal–ekonomik denetimi ve geleneksel üretim biçimlerinin direnci, modernizasyon programlarına önemli engeller oluşturmuştur. Kırsal toplumun önemli bir kısmı, merkezi devletin girişimlerini “dışsal” ve “yabancı” müdahaleler olarak algılamış; birçok bölgede kalkınma projeleri sınırlı bir coğrafi alanla ve dar bir nüfus kesimiyle sınırlı kalmıştır (Barfield, 2010: s. 42–56; Rasanayagam, 2003: s. 263).

4.3. Eğitim Politikaları ve Yeni Elitlerin Doğuşu

Eğitim politikaları, Davud Han döneminin toplumsal dönüşüm vizyonunda kilit rol oynamıştır. Ortaöğretim kurumlarının sayısının artırılması, teknik ve mesleki liselerin kurulması, Kabil Üniversitesi’nin kapasitesinin genişletilmesi ve yurtdışına gönderilen öğrenci sayısının artırılması, modern bürokratik ve profesyonel bir elit oluşturma amacıyla bağlantılıdır (Rubin, 2002: s. 94–99; Saikal, 2004: s. 171–176). Bu süreç, Weberyen anlamda “rasyonel–hukuki bürokrasi” idealine yaklaşma çabasının bir parçası olarak da okunabilir.

Kadınların eğitime ve kamu hayatına katılımı, krallık döneminde başlatılan sınırlı reformların kısmen devamı niteliğindedir. Kabil ve bazı büyük şehirlerde kız okullarının sayısının artması, kamu kurumlarında kadın istihdamının genişlemesi ve özellikle sağlık ile eğitim alanlarında kadın profesyonellerin ortaya çıkması, modernleşme söylemi açısından sembolik önem taşımıştır (Emadi, 2002: s. 58–63; Saikal, 2004: s. 176–180). Buna karşın kırsal alanlarda geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri, aşiret ve dini otoritelerin güçlü etkisi ve aile içi hiyerarşiler, bu dönüşümü ciddi biçimde sınırlamış; merkez–çevre, kent–kır, modern–geleneksel ikilemleri daha görünür hâle gelmiştir.

4.4. Modernleşme Söylemi, Meşruiyet Üretimi ve Beklenti–Gerçeklik Açığı

Davud Han yönetimi, kalkınma ve modernleşme söylemini siyasal meşruiyet üretiminin temel araçlarından biri olarak kullanmıştır. “Kalkınma için güçlü devlet” argümanı, siyasal alanın daraltılmasını, muhalefetin sınırlandırılmasını ve merkezileştirme politikalarını rasyonelleştiren ideolojik bir çerçeve sunmuştur (Rubin, 2002: s. 81–105; Saikal, 2004: s. 171–176; Barfield, 2010: s. 189–195).

Ancak kalkınma söyleminin ürettiği beklentiler ile sahadaki sınırlı sonuçlar arasındaki makas açıldıkça, modernleşme diskuru, özellikle kentli eğitimli gençlik nezdinde meşruiyet kaynağı olmaktan ziyade hayal kırıklığı ve hoşnutsuzluk üreten bir unsur hâline gelmiştir. Bu kesim, hem sol hem İslamcı yönelimlerle rejimi “yetersiz”, “tutarsız” ve “yarım kalmış bir modernleşme girişimi” olarak eleştirmeye başlamıştır.

5. DIŞ POLİTİKA: SOVYET DENGESİ, PEŞTUNİSTAN VE BAĞLANTISIZLIK

5.1. Sovyetler Birliği ile “Mesafeli Yakınlık”

Davud Han döneminin dış politikası, Afganistan’ın Soğuk Savaş bağlamındaki jeopolitik konumunu yeniden tanımlama girişimi olarak okunabilir. Üç temel eksen öne çıkar: Sovyetler Birliği ile ilişkilerde “mesafeli yakınlık”; Pakistan ile Peştunistan meselesi merkezli gerilim; bağlantısızlık söylemini somutlaştırmak üzere Hindistan, İran, Mısır, Yugoslavya ve Avrupa ülkeleriyle ilişkilerin çeşitlendirilmesi (Rubin, 2002: s. 81–105; Saikal, 2004: s. 171–176).

Sovyetler Birliği ile ilişkiler, 1950’lerden itibaren Afganistan’ın modernleşme projelerinin en önemli finansman ve güvenlik kaynağıydı. Darbe sonrasında Moskova, Davud Han yönetimini tanımakta gecikmemiş; askeri ve ekonomik işbirliği çerçevesini korumuştur. Ancak Davud Han, özellikle 1970’lerin ortalarından itibaren, Afganistan’ın Sovyet yardımına tek yönlü bağımlılığını azaltma, dış politika manevra alanını genişletme ve bağlantısızlık kimliğini daha somut biçimde görünür kılma arayışına girmiştir (Rubinstein, 1982: s. 165–183; Rubin, 2002: s. 135–138). Bazı büyük projelerin şartlarının yeniden müzakere edilmesi, diplomatik söylemde “tam egemenlik” ve “iç işlerine karışmama” vurgusunun güçlenmesi, Sovyet liderliğinde rahatsızlık yaratmış; bu rahatsızlık zaman içinde PDPA kadrolarının söylemine de yansımıştır.

5.2. Pakistan ile Peştunistan Merkezli Gerilim ve Vekâlet Dinamikleri

Pakistan ile ilişkiler, Peştunistan meselesi nedeniyle daha da karmaşık bir nitelik kazanmıştır. Davud Han, başbakanlık döneminde olduğu gibi cumhuriyet yıllarında da Afganistan'ın doğu ve güney sınırları boyunca yaşayan Peştun nüfusun "ulusal kimliğini" vurgulamış; Pakistan'ın Peştun bölgelerindeki halk için kendi kaderini tayin hakkı talebini gündemde tutmuştur (Weinbaum, 1991: s. 71–85; Yousafzai vd., 2021: s. 96–101). Bu yaklaşım, İslamabad açısından Afganistan'ın toprak bütünlüğüne dolaylı bir meydan okuma ve iç istikrara yönelik bir tehdit olarak algılanmıştır.

İki ülke arasında karşılıklı suçlamalar, sınır ihlalleri ve istihbarat temelli vekâlet mücadeleleri yoğunlaşmıştır. Pakistan, bu gerilime yanıt olarak Afgan İslamcı hareketlerine kademeli biçimde destek vermeye başlamış; 1970'lerin ortalarından itibaren Gülbeddin Hikmetyar, Burhaneddin Rabbani ve Ahmed Şah Mesud gibi isimlerle bağlantılı gruplar, Pakistan'da örgütlenme, eğitim ve lojistik imkânı bulmuştur (Roy, 1990: s. 76–83; Nojumi, 2002: s. 59–66; Ruttig, 2013: ss. 10–15). 1975 Panjshir ayaklanmasının başarısızlıkla sonuçlanması, bu aktörlerin önemli bir kısmının Pakistan'a geçmesine yol açmış; böylece 1980'ler boyunca şekillenecek mücahit hareketinin örgütsel altyapısı bu dönemde oluşmaya başlamıştır.

5.3. Bağlantısızlık ve Çeşitlenen Ortaklıklar

Bağlantısızlık çerçevesinde Davud Han, Hindistan, İran, Yugoslavya, Mısır ve bazı Avrupa ülkeleriyle ekonomik, kültürel ve diplomatik ilişkileri yoğunlaştırmaya çalışmıştır. Kalkınma projeleri, eğitim bursları, teknik işbirliği programları ve kültürel değişim anlaşmaları, Afganistan'ın "üçüncü dünya" içindeki saygın bir bölgesel aktör olarak konumlanması amacına hizmet etmekteydi (Saikal, 2004: ss. 171–178; Rasanayagam, 2003: ss. 96–101). Bu yönelim, bir yandan Sovyet bağımlılığını dengeleme, diğer yandan da Afganistan'ın uluslararası alanda çok yönlü bir dış politika yürüttüğü imajını pekiştirme çabası olarak değerlendirilebilir.

5.4. Dış Politika Karar Alma Mekanizmaları ve Liderlik Stili

Dış politikada karar alma süreçleri, kurumsal anlamda güçlü bir danışma ve denge–denetim mekanizmasına değil, büyük ölçüde Davud Han'ın kişisel değerlendirmelerine ve dar bir güvenlik–diplomasi çevresine dayanmaktaydı. Bu kişiselleşmiş karar alma tarzı, dış politikada ani yönelim değişikliklerine ve dış aktörler nezdinde "öngörülemezlik" algısının güçlenmesine katkıda bulunmuş; rejimin dış manevra alanını genişletmekle birlikte, aynı zamanda dış baskılara karşı kırılganlığını da artırmıştır (Saikal, 2004: s. 171–178; Rubin, 2002: s. 135–138).

6. SİYASAL MUHALEFET, PDPA İLE İLİŞKİLER VE 1978'E GİDEN SÜREÇ

6.1. Siyasi Partilerin Yasaklanması ve Yeraltına İtilen Muhalefet

Davud Han yönetimi, cumhuriyetin ilanından kısa süre sonra siyasi partileri yasaklayarak örgütlü muhalefet alanını büyük ölçüde kapatmıştır. Bu tercih, kısa vadede siyasal istikrar görüntüsü

yaratmış; ancak orta ve uzun vadede muhalefetin daha radikal pozisyonlar almasına zemin hazırlamıştır (Rubin, 2002: s. 94–99; Barfield, 2010: s. 189–195). PDPA’nın Halk ve Perçem fraksiyonları, üniversite çevrelerinde, memuriyet kadrolarında ve ordu içinde etkili örgütlenme ağlarına sahipti. Parti, sosyal adalet, toprak reformu, kadınların özgürleşmesi, laiklik ve anti-emperyalizm gibi temalar üzerinden kendisini “ilerici” bir güç olarak konumlandırırken, monarşiyi ve Davud Han yönetimini “feodal kalıntılar” ve “burjuva milliyetçiliği” ile eleştirmekteydi (Roy, 1990: s. 76–83; Rubin, 2002: s. 99–105).

6.2. PDPA’ya Yönelik Tasfiyeler, Radikalleşme ve Çift Taraflı Baskı

Davud Han’ın özellikle 1975 sonrasında solcu subaylar ve teknokratlara yönelik tasfiye politikası, PDPA’yı rejimi “gerici” ve “karşı-devrimci” olarak tanımlayan radikal bir çizgiye itmiştir. Halk ve Perçem fraksiyonları arasındaki iç rekabet devam etmekle birlikte, Davud Han yönetimine karşı birleşik bir düşmanlık ve devrimci iktidar hedefi giderek daha net biçimde ifade edilmeye başlanmıştır (Dorronsoro, 2005: s. 174–179; Ruttig, 2013: s. 7–12).

İslamcı hareketler de aynı dönemde hem Afganistan içinde hem Pakistan’da örgütlenmelerini güçlendirmiştir. Davud Han’ın laik–milliyetçi yönelimi, kadın eğitimi ve sınırlı sekülerleşme adımları, İslamcı çevreler tarafından “dini değerlere saldırı” olarak çerçevelenirken; PDPA’nın artan etkisi “komünist ateizm” tehdidi olarak sunulmuştur (Roy, 1990: s. 69–83; Nojumi, 2002: s. 60–77). Böylece rejim, ideolojik yelpazenin hem sol hem de İslamcı uçlarından gelen eşzamanlı baskılarla karşı karşıya kalmış; kapsamlı bir siyasal uzlaşma zemini üretmek yerine, güvenlikçi ve dışlayıcı politikaları daha da derinleştirmiştir.

6.3. 1977 Anayasası, Loya Cirga, Mir Ekber Hayber Suikasti ve Saûr Devrimi

1977’de toplanan Loya Cirga’da kabul edilen yeni anayasa, cumhuriyet rejimini kurumsallaştırma ve Davud Han’ın devlet başkanlığını hukuki çerçeveye oturtma amacı taşımaktaydı. Ancak anayasanın siyasal partilere alan açmaması, yürütme üzerinde etkin denge–denetim mekanizmaları öngörmemesi ve iktidar konsantrasyonunu sürdürmesi, muhalefet tarafından “otoriter rejimi meşrulaştıran bir araç” olarak yorumlanmıştır (Saikal, 2004: s. 177–180; Rasanayagam, 2003: s. 100–103). Ekonomik sıkıntıların sürmesi, kalkınma projelerinin beklenen sonuçları üretmemesi ve dış politikadaki gerilimler, hoşnutsuzlukları daha da artırmıştır.

Kırılma noktası, Nisan 1978’de PDPA’nın önde gelen isimlerinden Mir Ekbar Hayber’in suikast sonucu öldürülmesiyle yaşanmıştır. Hayber’in cenazesi, Kabil’de rejim karşıtı geniş katılımlı bir gösteriye dönüşmüş; binlerce kişi “devrim” ve “halk iktidarı” sloganlarıyla yürümüştür (Dorronsoro, 2005: s. 174–179). Bu gösteri, Davud Han yönetiminin PDPA’yı varoluşsal bir tehdit olarak algılamasına yol açmış; parti liderlerinin önemli bir bölümü derhâl tutuklanmıştır.

Ancak bu tutuklamalar, PDPA içindeki askeri kanadın harekete geçmesini tetiklemiş; 27–28 Nisan 1978’de Kabil’deki tank birlikleri ve hava unsurları kullanılarak Saûr Devrimi olarak bilinen darbe

gerçekleştirilmiştir. Davud Han ve ailesinin büyük kısmı cumhurbaşkanlığı sarayında öldürülmüş; cumhuriyet rejimi sona ermiş ve Demokratik Afganistan Cumhuriyeti ilan edilmiştir (Rasanayagam, 2003: s. 96–103; HRW, 2005: s. 11–18; Goodman, 2016: s. 168–189). Böylece 1973'te monarşiyi tasfiye eden cumhuriyet projesi, 1978'de daha ideolojik, daha radikal ve daha çatışmacı bir devrimci rejim tarafından ikame edilmiştir.

7. DAVUD HAN DÖNEMİNİN MİRASI: PDPA, MÜCAHİTLER, TALİBAN VE 2001 SONRASI

7.1. PDPA Dönemi ve Merkezi Devletin Radikalleşmesi

PDPA yönetimi (1978–1992), Davud Han'ın merkezileştirilmiş devlet modelini ve planlamacı kalkınma anlayışını devralmış; bu modeli Marksist–Leninist bir ideolojik çerçeve içerisinde radikalleştirmiştir. Parti–devlet bütünleşmesi, güvenlik aygıtının olağanüstü ölçüde güçlendirilmesi, topyekûn toprak ve toplumsal reform projeleri, Davud Han döneminin teknokratik modernleşme iddiasını çok daha sert ve kapsamlı bir devrimci projeye dönüştürmüştür (Rubin, 2002: s. 135–152; Dorronsoro, 2005: s. 181–192).

Ne var ki PDPA rejiminin radikal reformları, kırsal toplum, aşiret yapıları, dini otoriteler ve geleneksel güç merkezleriyle çok daha sert bir çatışmaya yol açmıştır. Bu çatışma, Sovyet işgali (1979) ve uzun süreli bir direniş savaşıyla birleşerek, Davud Han'ın tasavvur ettiği merkezi devlet projesinin fiziksel ve kurumsal altyapısını büyük ölçüde tahrip etmiştir (Dupree, 1980: s. 733–748; Barfield, 2010: s. 230–248).

7.2. Mücahit Yönetimleri, Devlet Çözülmesi ve Kurumsal Hafıza

1992 sonrası mücahit yönetimleri ve iç savaş dönemi (1992–1996), merkezi devlet kapasitesinin ciddi biçimde çözüldüğü, Kabil ve diğer bölgelerde farklı grupların fiili denetim kurduğu parçalı bir manzara üretmiştir (Rasanayagam, 2003: s. 177–196; Nojumi, 2002: s. 91–118). Buna rağmen, Davud Han ve PDPA dönemlerinde yetişmiş olan teknik ve idari kadrolar, çeşitli fraksiyonlar altında veya yerel düzeyde bürokratik görevler üstlenmiş; 2001 sonrası yeniden yapılanma sürecinde de kilit pozisyonlara gelmişlerdir. Böylece devletin kurumsal hafızası, tüm yıkıma ve parçalanmaya rağmen tamamen ortadan kalkmamış; süreklilik unsurları sınırlı da olsa varlığını sürdürmüştür.

7.3. Taliban'ın İlk Yönetimi ve Merkezileştirmenin Farklı Bir Biçimi

Taliban'ın ilk yönetim dönemi (1996–2001), Davud Han'ın merkezileştirme mirasını bu kez radikal bir dini–ideolojik çerçeve içinde yeniden üretmiştir. Hareket, iç savaşla parçalanmış bir ülkeyi, tek merkezli ve şeriat temelli bir düzen altında yeniden birleştirme iddiasıyla ortaya çıkmış; Kabil başta olmak üzere stratejik merkezlerde devlet otoritesini sert ve homojenleştirici bir biçimde tesis etmeye çalışmıştır (Rashid, 2008: s. 21–54; Nojumi, 2002: s. 189–215).

Bu merkezileşme biçimi, Davud Han dönemindeki teknokratik modernleşmeden içerik bakımından tamamen farklı olsa da, “güçlü merkez” fikrinin Afgan siyasal düşüncesindeki kalıcılığı açısından dikkat çekicidir. Devletin taşra üzerindeki denetimini artırma, yerel özerkliği sınırlama ve güvenlik aygıtını merkezileştirme eğilimi, farklı ideolojik içeriklerle de olsa, Davud Han’dan Taliban’a uzanan çizgide tekrar tekrar karşımıza çıkmaktadır (Barfield, 2010: s. 143–150; Rubin, 2002: s. 163–164).

7.4. 2001 Sonrası Devlet İnşası ve Davud Han’ın Dolaylı Mirası

7.4. 2001 Sonrası Devlet İnşası ve Davud Han’ın Dolaylı Mirası

2001 sonrası Amerika Birleşik Devletleri öncülüğündeki müdahale ve Bonn Süreci ile şekillenen yeni devlet yapısı, güçlü bir başkanlık makamı, merkeziyetçi bir yürütme, planlamaya dayalı kalkınma vizyonu ve uluslararası yardıma yüksek bağımlılık gibi unsurlar bakımından Davud Han döneminin dolaylı mirasını taşımaktadır (Rubin, 2004: s. 5–19; Suhrke, 2007: s. 1291–1308). Kabul merkezli elit siyaseti, teknokrat kadroların önemi ve güvenlik aygıtının uluslararası destekle yeniden inşası, yerel yapılarla merkezi devlet arasında kalıcı bir gerilim üretmiş; bu gerilim, tarihsel kökleri Davud Han dönemine kadar geri giden merkezileşme–yerel özerklik ikileminin yeni bir versiyonu olarak tezahür etmiştir.

Devlet inşası literatürü açısından Davud Han dönemi, “yukarıdan aşağıya modernleşme” ve “güçlü yürütme–zayıf toplumsal katılım” kombinasyonunun, kısa vadede kurumsal yoğunlaşma ve idari rasyonelleşme, orta ve uzun vadede ise siyasal kırılganlık, toplumsal uzaklaşma ve rejim değişimi üretebileceğini gösteren çarpıcı bir örnek olarak değerlendirilebilir.

SONUÇ

Mohammed Davud Han dönemi (1973–1978), Afganistan’ın modern siyasal tarihinde hem dramatik bir kopuş hem de daha eski eğilimlerin yoğunlaştığı, yüksek gerilimli bir geçiş evresi olarak öne çıkmaktadır. 1973 darbesiyle monarşinin sona ermesi, meşruiyetin hanedan temelli krallık geleneğinden cumhuriyetçi ve bürokratik bir modele doğru kaymasını sağlamış; ancak bu kayış, geniş toplumsal kesimleri siyasal karar alma süreçlerine dâhil eden kapsayıcı bir demokrasi modeline değil, merkezileşmiş ve otoriter bir yürütme biçimine dayanmıştır.

Makale boyunca ortaya konulduğu üzere, Davud Han yönetimi idari reformlar ve merkezileştirme politikalarıyla devletin tepede birleşen, taşrada sıkı hiyerarşilerle işleyen piramidal bir yapı kazanmasını hedeflemiş; planlama mekanizmaları ve kalkınma programlarıyla ekonomik modernleşmeyi hızlandırmaya çalışmıştır. Eğitim politikaları, teknik ve mesleki kadroların yetiştirilmesi ve sınırlı da olsa kadınların kamu hayatına katılımının teşviki, toplumsal dönüşüm vizyonunun önemli unsurlarıdır. Dış politikada Sovyetler Birliği ile “mesafeli yakınlık”, Pakistan ile Peştunistan merkezli gerilim ve bağlantısızlık söylemi, Afganistan’ı Soğuk Savaş denklemi içinde hassas ama etkin bir mihver ülke olarak konumlandırmıştır.

Bununla birlikte modernleşme, kalkınma ve merkezileştirme hedefleri, siyasal alanın daraltılması, muhalefetin yeraltına itilmesi ve güvenlikçi reflekslerin güçlenmesiyle iç içe geçmiştir. PDPA ve İslamcı hareketlerin yeraltında radikalleşmesi, dış aktörlerin bu hareketlerle kurduğu ilişkiler ve ekonomik sıkıntıların devam etmesi, 1978 Saûr Devrimi'ne giden süreci hızlandırmıştır. Böylece Davud Han'ın "düzenleyici cumhuriyet" projesi, kısa süre içerisinde daha devrimci, ideolojik ve yıkıcı bir rejim tarafından ikame edilmiştir.

Yine de Davud Han döneminde şekillenen güçlü merkezi devlet fikri, planlamacı kalkınma anlayışı ve teknokratik elit vurgusu, Afganistan'ın sonraki tüm siyasal dönemlerinde –PDPA yönetimi, mücahit hükümetleri, Taliban rejimi ve 2001 sonrası devlet inşası– farklı ideolojik içeriklerle yeniden üretilmiştir. Bu açıdan 1973–1978 dönemi, Afganistan'ın modern devlet inşa çabalarında kritik bir geçiş evresi olarak, hem süreklilik hem de kırılma dinamiklerinin birlikte gözlemlenebildiği yoğun bir "laboratuvar" işlevi görmektedir.

Davud Han dönemi üzerine yapılacak mikro tarihsel çalışmalar, özellikle Afgan arşivlerine ve yerel tanıklıklara dayalı incelemeler, bu kısa ama yoğun dönemin Afganistan'ın güncel siyasal, toplumsal ve kurumsal yapıları üzerindeki etkilerini daha ayrıntılı biçimde görünür kılacaktır. Bununla birlikte mevcut literatür, Davud Han yönetiminin Afganistan'ın modernleşme ile gelenek, merkezi devlet ile yerel özerklik, kalkınma ile eşitsizlik, bağımsızlık söylemi ile dışa bağımlılık arasındaki gerilimli diyalektiğinde temel bir dönüm noktası olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır.

370

Not: Bu makale, "Afganistan Yönetim Yapılanmasında Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği'nin Rolü (2001–2021 Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin Çöküşü)" başlıklı yayıma kabul edilmiş doktora tezinden türetilmiştir.

Kaynakça

- Adamec, Ludwig W. *Historical Dictionary of Afghanistan*. 3. baskı. Lanham: Scarecrow Press, 2012.
- Barfield, Thomas J. *Afghanistan: A Cultural and Political History*. Princeton: Princeton University Press, 2010.
- Barfield, Thomas J. "Afghan State Formation and Collapse in Comparative Perspective." *Middle East Journal* 68/1 (2014): 29–46.
- Dorransoro, Gilles. *Revolution Unending: Afghanistan, 1979 to the Present*. New York: Columbia University Press, 2005.
- Dupree, Louis. *Afghanistan*. Princeton: Princeton University Press, 1980.

- Emadi, Hafizullah. *Politics of Development and Women in Afghanistan*. Karachi: Royal Book Company, 2002.
- Emadi, Hafizullah. *Culture and Customs of Afghanistan*. Westport: Greenwood, 2005.
- Farhang, Mir Mohammad Sediq. *Afghanistan dar Panj Qarn-e Akhir*. Cilt 3. Peshawar: Eng. Ehsanullah Mayar, 1994.
- Goodman, Jim. "Afghanistan: Military Occupation and Ethnocracy." *Journal of Political Science and Public Affairs* 4 (2016).
- Gregorian, Vartan. *The Emergence of Modern Afghanistan: Politics of Reform and Modernization, 1880–1946*. Stanford: Stanford University Press, 1969.
- Human Rights Watch. *Afghanistan: Blood-Stained Hands: Past Atrocities and Civilian Killings*. New York: HRW, 2005.
- Johnson, Thomas H. *Taliban Narratives: The Use and Power of Stories in the Afghanistan Conflict*. London: Hurst, 2017.
- Kakar, M. Hassan. *Government and Society in Afghanistan: The Reign of Amir 'Abd al-Rahman Khan*. Austin: University of Texas Press, 1979.
- Kakar, M. Hassan. "The Fall of the Afghan Monarchy in 1973", *International Journal of Middle East Studies* 9/2 (1978), s. 198.
- Nojumi, Neamatollah. *The Rise of the Taliban in Afghanistan: Mass Mobilization, Civil War, and the Future of the Region*. New York: Palgrave Macmillan, 2002.
- Rasanayagam, Angelo. *Afghanistan: A Modern History – Monarchy, Despotism or Democracy? The Problems of Governance in the Muslim Tradition*. London–New York: I.B. Tauris, 2003.
- Rashid, Ahmed. *Descent into Chaos: The U.S. and the Disaster in Pakistan, Afghanistan, and Central Asia*. New York: Viking, 2008.
- Roy, Olivier. *Islam and Resistance in Afghanistan*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- Rubin, Barnett R. *The Fragmentation of Afghanistan: State Formation and Collapse in the International System*. 2. baskı. New Haven–London: Yale University Press, 2002.
- Rubin, Barnett R. "Saving Afghanistan." *Foreign Affairs* 86/1 (2007): 57–78.
- Rubinstein, Alvin Z. "Soviet–Afghan Relations 1963–1978." *Orbis* 26/4 (1982): 865–895.

- Ruttig, Thomas. “How It All Began: A Short Look at the Pre-1979 Origins of Afghanistan’s Conflicts.” Afghanistan Analysts Network, 2013.
- Saikal, Amin. *Modern Afghanistan: A History of Struggle and Survival*. London–New York: I.B. Tauris, 2004.
- Saikal, Amin; Maley, William (der.). *The Afghan State: Legitimacy, Governance and Reform*. Canberra Papers on Strategy and Defence, 2002.
- Suhrke, Astri. “The ‘Post-Conflict’ Project in Afghanistan: A Clash of Agendas.” *Third World Quarterly* 28/7 (2007): 1291–1308.
- Weinbaum, Marvin G. *Pakistan and Afghanistan: Resistance and Reconstruction*. Boulder: Westview Press, 1994.
- Weinbaum, Marvin G. “Pakistan and Afghanistan: The Strategic Relationship.” *Asian Survey* 31/6 (1991): 496–511.
- Yousafzai, Zafar Iqbal; Hussain, Munawar; Khalid, Munaza. “U.S. Role in Pak–Afghan Relations: 1973–1978.” *Pakistan Journal of American Studies* 39/1 (2021): 87–108.
- Barfield, Thomas J. *Afghanistan* (ikinci baskı üzerine değerlendirmeler).
- Saikal, Amin. “*Modern Afghanistan: A History of Struggle and Survival*” (çeşitli inceleme yazıları).
- Rasanayagam, Angelo. *Afghanistan: A Modern History* (çeşitli baskılar ve değerlendirmeler).